

บทที่ 3

วิธีวิทยาในการวิจัย

ในบทที่ 3 นี้จึงเป็นการอธิบายรายละเอียดของวิธีวิทยาที่ใช้ในการวิจัย โดยเริ่มต้นด้วยการนำเสนอกรอบทศน์การวิจัยอันเป็นที่มาของการเลือกใช้วิธีการวิจัยเนื่องจากเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิจัยสหวิทยาการจะต้องรู้และเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างญาณวิทยา วิธีวิทยา และระเบียบวิธี โดยภายใต้หัวข้อนี้จะมีการอภิปรายถึงพัฒนาการของกรอบทศน์ความรู้ที่นำไปสู่แนวคิดวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเชิงการตีความ (Interpretive Qualitative Research) แนวคิดการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (Constructivism) และแนวคิดญาณวิทยาสตรีนิยม พร้อมทั้งอภิปรายถึงลักษณะและธรรมชาติของความเป็นการศึกษาวิจัยในเชิงสหวิทยาการ จากนั้นจึงเข้าสู่การอธิบายวิธีการศึกษาอันประกอบด้วยการสัมภาษณ์อย่างผู้เข้าร่วมการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์/ตีความข้อมูล และ จริยธรรมการวิจัย

การทำความเข้าใจญาณวิทยากับกรอบทศน์ความรู้

กูบา และ ลินคอล์น (Guba and Lincoln, in Denzin and Lincoln, ed., 1998, p. 200) นิยามความหมายของ “กรอบทศน์” หรือ Paradigm ว่าเป็น “ชุดของความเชื่อพื้นฐาน (หรืออภิปรัชญา) ที่เกี่ยวข้องกับหลักการสูงสุดหรือหลักการแรก กรอบทศน์แสดงถึง โลกทรรศน์ ที่นิยามธรรมชาติของ “โลก” นิยามสถานที่ของปัจเจก และนิยามความสัมพันธ์ที่เป็นไปได้ที่มีกับโลกและเสี้ยวส่วนของโลก ยกตัวอย่างดังเช่น จักรวาลวิทยา และเทววิทยา” โดยแต่ละกรอบทศน์จะมีองค์ประกอบของคำถามที่เป็นข้อตกลงเบื้องต้นที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ คำถามในเชิงภววิทยา คำถามในเชิงญาณวิทยา และคำถามในเชิงวิธีวิทยา สำหรับกูบา และลินคอล์น (Guba and Lincoln, in Denzin and Lincoln, ed., 1998, p. 202) คำตอบสำหรับคำถามเหล่านั้น “...ในทุก ๆ กรณีเป็นการประกอบสร้างของมนุษย์ กล่าวคือ ทุกคำตอบเหล่านั้นเป็นการแทรกแซงของจิตมนุษย์ ดังนั้นจึงขึ้นอยู่กับความผิดพลาดของมนุษย์เช่นกัน” ข้อเสนอที่ทั้งสองเสนอคือแทนที่จะให้ความสำคัญกับ “ข้อพิสูจน์ (proof)” เราควรจะให้ความสำคัญกับ “การชวนให้เชื่อถือ (persuasiveness)” และ “การใช้ให้เป็นประโยชน์ (utility)” ซึ่งข้อเสนอนี้เป็นประโยชน์อย่างมากต่อการทำความเข้าใจกรอบทศน์ “constructivist” หรือ กรอบทศน์นิรนิตนิยม (ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน) อันเป็นกรอบทศน์สำคัญของการวิจัยนี้

อย่างไรก็ตาม การเริ่มต้นกล่าวถึงกระบวนการทัศนนิรนิตินิยม และญาณวิทยาสตรีนิยม โดยที่ไม่กล่าวถึงพัฒนาการของกระบวนการทัศนความรู้ อาจทำให้ความเข้าใจในประเด็นของระเบียบวิธีวิจัยไม่สมบูรณ์เท่าใดนักโดยในที่นี้จะขอกกล่าวถึงกระบวนการทัศนความรู้ปฏิฐานนิยม (positivism) หลังปฏิฐานนิยม (postpositivism) เพราะทำให้มองเห็นความเชื่อมโยงสู่วิธีวิทยาเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ตามลำดับ

การเลือกวิธีวิทยา

ญาณวิทยา หรือ Epistemology มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการวิจัยในแง่ที่เป็น สิ่งกำหนดทิศทางและรูปแบบของการวิจัย รุติพร ศิริพันธ์ (2000, น. 35) กล่าวถึงมโนทัศน์ ญาณวิทยา ว่า “ญาณวิทยาหรือ ทฤษฎีความรู้เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับคำถาม พื้นฐาน เช่น อะไรคือความรู้? อะไรสร้างความรู้? เราสามารถรู้อะไร? เรารู้ได้อย่างไรว่าเรารู้? ใครคือผู้รู้? ความรู้ของใคร? ความรู้ให้กับใคร? อะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้และความรู้ที่รู้?” จากคำกล่าวนี้นี้ทำให้สามารถเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นว่า การวิจัย หรือ งานวิจัย ซึ่งเป็นกระบวนการสร้าง องค์ความรู้อย่างหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการทัศนความรู้ (เพราะนักวิจัยต้องสามารถอธิบาย ได้อย่างชัดเจนว่า ผลการวิจัยหรือสิ่งที่ค้นพบ (Findings) นั้นเป็นองค์ความรู้ หรือชุดความรู้หนึ่งได้ อย่างไร และได้ความรู้นั้นมาอย่างไร)

ปฏิฐานนิยม และหลังปฏิฐานนิยม (Positivism and Postpositivism) จามะรี พัทธกษวรงค์ (2537, น. 76-78) กล่าวสรุปมโนทัศน์ปฏิฐานนิยมว่ามีลักษณะของแนวคิดเกี่ยวกับ ความรู้ คุณค่า และสังคมสามประการสำคัญ คือ (1) ปฏิฐานนิยมอ้างว่าวิทยาศาสตร์สร้างอุดมคติ ของความรู้ที่เป็นไปได้และชัดเจนที่สุดให้แก่มนุษย์ (2) ปฏิฐานนิยมปฏิเสธความพยายามที่จะ เข้าใจคุณค่าด้วยวิถีทางของวิธีการที่ไม่ใช่เชิงประจักษ์และวิธีการเชิงอภิปราย (3) ความเข้าใจ เชิงประจักษ์เกี่ยวกับคุณค่าอาจจะขยายและแสดงได้โดยการอ้างอิงสู่สังคม จากลักษณะดังกล่าว ทำให้งานวิจัยที่อยู่บนฐานคิดปฏิฐานนิยมปรากฏออกมาในรูปของการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ดังที่ รูบิน และ แบ็บเบิล (Rubin and Babbble, 1997, p. 38) กล่าวสรุป เกี่ยวกับปฏิฐานนิยมว่า “เป็นความเชื่อที่สามารถทำความเข้าใจสังคมได้อย่างมี ตรรกและเหตุผล และ สามารถศึกษาสังคมได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์เหมือนดังเช่นชีววิทยาหรือฟิสิกส์” แพตตัน (Patton, 1990, p. 37) และ นิวแมน (Newman, 1997, p. 63) คิดเห็นเช่นเดียวกันว่า “กระบวนการทัศนเชิงคำถามของปฏิฐานนิยมเชิงตรรกะนั้นใช้วิธีเชิงปริมาณและเชิงทดลองเพื่อ ทดสอบข้อสรุป (generalizations) เชิงสมมติฐาน-เชิงนิรนัย”

เหตุผลที่ฐานคิดแบบปฏิฐานนิยมได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีเป็นเพราะสอดคล้องกับแนวคิดแบบแยกส่วนที่มีอิทธิพลจากเดส์คาร์ตซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากในตั้งแต่ศตวรรษที่ 16-17 เรื่อยมา กล่าวคือเป็นการแยกมนุษย์ และ จิต ออกจากกัน ดังนั้นการศึกษابนฐานของปฏิฐานนิยม จึงมุ่งเน้นวัตถุวิสัย (Objectivity) คือมองสิ่งที่ศึกษาเป็นเพียงวัตถุ ผู้วิจัยต้องไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในสิ่งที่ศึกษา นักวิจัยที่อยู่บนฐานคิดนี้มักคิดว่าสามารถศึกษาและวัดสรรพสิ่งได้บนฐานของวิทยาศาสตร์ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วไม่อาจเป็นเช่นนั้น ดังที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2528, น. 60-61) กล่าวถึงข้อจำกัดของแนวคิด logical positivism ว่า "concepts บางอันเป็นแนวความคิดที่จับให้อยู่นิ่งได้ยาก..." และประเด็นนี้ก็เป็นจุดที่ปฏิฐานนิยมถูกโจมตีว่าไม่สามารถเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ได้ดีเท่าที่ควร ต่อมาจึงได้มีการนำเสนอแนวคิดหลังปฏิฐานนิยม

ลินคอล์น และ กูบา (Lincoln and Guba, 1985) สรุปคำวิจารณ์ของรอม แฮร์ ที่กล่าวถึงแนวคิดปฏิฐานนิยมกับการเกิดกระบวนทัศน์ใหม่ในยุคหลังปฏิฐานนิยม (postpositivism) ว่าปฏิฐานนิยมเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในระดับพื้นผิวหรือสิ่งที่ปรากฏภายนอกในขณะที่กระบวนทัศน์ใหม่นี้ให้การมองที่ลึกมากกว่า ปฏิฐานนิยมมีลักษณะเป็นการศึกษาหน่วยย่อยเป็นอะตอมในขณะที่กระบวนทัศน์ใหม่มีลักษณะเป็นเชิงโครงสร้าง ขณะที่ปฏิฐานนิยมสร้างความหมายเชิงปฏิบัติการกระบวนทัศน์ใหม่ได้สร้างความหมายเชิงอ้างอิงขณะที่ปฏิฐานนิยมมองเห็นจุดประสงค์หลักเพื่อทำการทำนาย กระบวนทัศน์ใหม่สนใจกับการทำความเข้าใจ ทำยที่สุดปฏิฐานนิยมมีลักษณะเป็นข้อกำหนดตายตัว (deterministic) และมุ่งเน้นความแน่นอน ความเที่ยง กระบวนทัศน์ใหม่จะเน้นที่ความเป็นไปได้ (probabilistic) (Lincoln and Guba, 1985, p. 30)

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้พอจะเข้าใจได้ว่าแนวคิดปฏิฐานนิยมและหลังปฏิฐานนิยมยืนอยู่บนฐานญาณวิทยาต่างแบบ ดังนั้นการปรากฏออกมาในรูปของการทำวิจัยจึงมีมรรควิธีต่างกันไปด้วย กล่าวได้ว่ากระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยมเป็นฐานทางญาณวิทยาของวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ส่วนฐานคิดหลังปฏิฐานนิยมที่ ลินคอล์น และ กูบา มุ่งเสนอว่าเป็นแนวคิดเชิง naturalistic axioms นั้นเป็นฐานทางญาณวิทยาของวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Lincoln and Guba, 1985, p. 40) โดยสามารถสรุปความแตกต่างทางญาณวิทยาของสองกระบวนทัศน์ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1

สรุปความแตกต่างทางญาณวิทยาของกระบวนปฏิฐานนิยม และ กระบวนทัศน์ Naturalistic

ความจริงเกี่ยวกับ (Axioms About)	กระบวนทัศน์ปฏิฐานนิยม	กระบวนทัศน์ Naturalistic
ธรรมชาติของความจริง	ความจริงมีหนึ่งเดียว จับต้องได้ และ แยกออกจากกัน	ความจริงมีหลากหลาย เป็นความจริงที่ถูกสร้าง และเป็นองค์รวม
ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้ (knower) กับ สิ่งที่ถูกรู้ (known)	ผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้เป็นอิสระจากกัน มีลักษณะที่เป็นชั่วคราวข้าม	ผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้มีปฏิสัมพันธ์กัน และไม่สามารถแยกออกจากกันได้
ความเป็นไปได้ในการสรุปรวบยอด	มีความเป็นไปได้ในการสรุปรวบยอดโดยเป็นอิสระจากเวลา และ บริบท (Time-and context-free)	มีเพียง working hypotheses ที่ขึ้นอยู่กับเวลาและบริบทเท่านั้นที่เป็นไปได้
ความเป็นไปได้ของความเชื่อมโยงที่เป็นเหตุเป็นผลกัน	มีเหตุที่เกิดก่อนผลอยู่จริง	สรรพสิ่งทั้งหลายอยู่ในภาวะที่ขึ้นต่อกันในเวลาเดียวกัน (mutual simultaneous) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะแยกเหตุออกจากผล
บทบาทของคุณค่า	การตรวจสอบนั้นปราศจากซึ่งคุณค่า (value-free)	การตรวจสอบนั้นยึดโยงอยู่กับคุณค่า

ที่มา: Lincoln and Guba, 1985, p. 37

จากตารางทำให้ได้ข้อสรุปประการสำคัญที่ยืนยันว่าความรู้ที่อยู่ในบริบทสังคมที่มีความสลับซับซ้อนประกอบด้วยหลายภาคส่วนเหมาะที่จะใช้เส้นทางของการวิจัยเชิงคุณภาพในการทำความเข้าใจและเดินทางเข้าหาความรู้

ญาณวิทยาสตรีนิยม การท้าทายระบบความรู้แบบปฏิฐานนิยมได้เริ่มมาจากนักคิดสำนักมาร์กซิสต์ โดยวิพากษ์ว่าแนวคิดปฏิฐานนิยมของวิทยาศาสตร์ที่ว่าความจริงสามารถอธิบายได้ในลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลที่เป็นอิสระจากเวลาและสถานที่ นั้นได้ทำลายและ

สร้างภาพหลอกที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นรูปธรรมนั้นดูไม่มีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์กับสิ่งอื่นๆ (Westkott, in Nielsen, ed., 1990, p. 61) ในอีกนัยหนึ่งนักคิดสำนักมาร์กซิสม์ที่อยู่บนฐานของทฤษฎีวิพากษ์ไม่เชื่อในสิ่งที่เรียกว่าความรู้เชิง “ภววิสัย” ที่มีความเป็นกลาง เนื่องจากมนุษย์ทุกคนทุกกลุ่มนั้นถูกจัดวางมาทางสังคมและทางประวัติศาสตร์ทำให้บริบทนี้มีอิทธิพลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ต่อความรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือกล่าวสั้น ๆ ได้ว่า “ความรู้ถูกประดิษฐ์สร้างทางสังคม” (Nielsen, in Nielsen, ed., 1990, p. 9) จากประกายความคิดนี้เองที่ทำให้เหล่านักคิดสตรีนิยมนำไปสานต่อโดยการ ตั้งคำถามที่น่าสนใจว่า “ความรู้ที่ถูกสร้างนั้นเป็นความรู้ของใคร” ข้อโต้แย้งจากบทวิเคราะห์ของสตรีนิยมเกี่ยวกับความรู้สามารถมองเห็นได้ชัดเจนจากคำกล่าวของแฮนดรา ฮาร์ดิง (Harding, in Harding, ed., 1987, p. 3)

สตรีนิยมโต้แย้งว่าญาณวิทยาแบบดั้งเดิม ไม่ว่าจะด้วยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจนั้นได้เบียดขับความเป็นไปได้ที่ผู้หญิงจะเป็น “ผู้รู้” หรือ เป็นตัวแทนของความรู้ (agents of knowledge), พวกเขาอ้างว่าเสียงของวิทยาศาสตร์เป็นเสียงแบบผู้ชาย, ประวัติศาสตร์ถูกเขียนจากมุมมองของผู้ชาย (ของชนชั้นและชาติพันธุ์หลัก), ประธานของประโยคทางสังคมวิทยาดั้งเดิมก็มักทึกทักว่าเป็นผู้ชาย

สตรีนิยมเรียกความรู้แบบผู้ชาย ของผู้ชาย โดยผู้ชาย นั้นว่า Androcentric Epistemology อันเป็นผลจากชีววิทยาและสังคมศาสตร์แบบ Androcentric ที่พิสูจน์ว่าผู้หญิงนั้นด้อยกว่าผู้ชายทั้งในด้านชีวภาพและสังคมในหลายประการด้วยกัน และ ความรู้แบบ Androcentric นั้นยืนยันว่ามีเพียงผู้ชายเท่านั้นที่สามารถเป็นผู้รู้ได้ (Harding, in Harding, ed., 1987, p.187) เมื่อเป็นเช่นนั้นนักคิดสตรีนิยมจึงเสนอทฤษฎีความรู้แบบใหม่ที่ทำให้ความชอบธรรมกับผู้หญิงในฐานะที่เป็นผู้รู้ (อ้างใน Harding, in Harding, ed., 1987, p.3) เกิดสิ่งที่เรียกว่าเป็นความรู้บนฐานจุดยืนสตรีนิยม (Feminist Standpoints) อันเป็นการให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของผู้หญิงในฐานะที่เป็นแหล่งหรือพื้นที่ของการวิเคราะห์ทางสังคม (Harding, in Harding, ed., 1987, p. 7; Hesse-Biber, Leavy, and Yaiser, in Hesse-Biber and Yaiser, ed., 2004, p. 15; Nielsen, in Nielsen, ed., 1990, p. 24)

จุดยืนญาณวิทยาสตรีนิยมแบบ Standpoint ยืนยันว่าความรู้ที่สร้างขึ้นมานั้นไม่ได้ที่ปราศจากจุดยืนของผู้สร้างความรู้ ตำแหน่งแห่งที่ของผู้สร้างความรู้ไม่ว่าจะเป็นมิติด้านเพศสภาพ ชนชั้น ชาติพันธุ์ (เหล่านี้เป็นตำแหน่งแห่งที่ที่มีอำนาจบรรจุอยู่) จึงเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อความรู้ที่สร้างขึ้นมา อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการศึกษาประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของปัจเจกที่อยู่ในสถานะหรือตำแหน่งแห่งที่ของการถูกกดขี่ (Smith, 1987, อ้างถึงใน Naples, 2003, น. 19)

คุก และ โฟนาว (Cook and Fonow, in Nielsen, ed., 1990, pp. 72 - 80) สรุปงานวิทยาศาสตร์นิยมในด้านสังคมวิทยาว่าประกอบด้วย 5 หลักการสำคัญ

- ...(1) มีความจำเป็นที่จะมุ่งสู่ความหมายเรื่องเพศสภาพและความไม่สมดุลย์ของเพศสภาพในฐานะที่เป็นลักษณะพื้นฐานของชีวิตทางสังคมรวมทั้งการทำการวิจัย (2) ศูนย์กลางของการปลุกจิตสำนึก (consciousness-raising) ในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางวิธีวิทยาและในฐานะที่เป็นทิศทาง หรือ "วิธีการมอง (way of seeing)" (3) ต้องการที่จะท้าทายบรรทัดฐานของความเป็นภววิสัยที่มองว่า the subject และ object ของการวิจัยนั้นสามารถแยกออกจากกันและมองว่าประสบการณ์เฉพาะบุคคล/จากฐานรากไม่เป็นวิทยาศาสตร์ (4) ให้ความสำคัญกับนโยบายทางจริยธรรมของการวิจัยทางสตรีนิยมและการตระหนักถึงการกดขี่สตรีที่ผู้หญิงในฐานะที่เป็นวัตถุของความรู้ และ (5) เน้นที่การเสริมพลังอำนาจ (empowerment) และการเปลี่ยนแปลงสถาบันทางสังคมที่มีลักษณะชายเป็นใหญ่อย่างถอนรากถอนโคนผ่านการทำการวิจัย

หัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งของงานวิทยาศาสตร์นิยมแบบ Standpoint Theory ที่ฮาร์ดิง (Harding, in Harding, ed., 1987, p. 185) เน้นย้ำเป็นอย่างมาก คือ จุดยืนสตรีนิยมไม่ได้เป็นเพียงมโนทัศน์ในเชิงนามธรรมที่ใครก็มี แต่เป็นสิ่งที่ฮาร์ดิงแย้งว่าต้องมาจากการบรรลุในเชิงปฏิบัติโดย...

การเชื่อมโยงกับการต่อสู้ดิ้นรนทางความคิดและการเมืองเพื่อทำความเข้าใจชีวิตสังคมและธรรมชาติจากมุมมองของกิจกรรมที่ผลิตสร้างประสบการณ์ทางสังคมของผู้หญิงแทนที่จะเข้าใจจากมุมมองเพียงบางส่วนและบิดเบือนที่เกิดจากประสบการณ์ "เพศสภาพของผู้ที่เหนือกว่า" ของผู้ชาย

นิรมิตนิยมเชิงการตีความ (Interpretive Constructivism) ผู้ศึกษาได้รับเอากระบวนการทัศน์นิรมิตนิยม หรือการประกอบสร้างความรู้ ความจริง เชิงการตีความมาเป็นจุดยืนในการศึกษา กระบวนทัศน์นิรมิตนิยมเป็นกระบวนทัศน์ที่กูบา และลินคอล์น (Schwandt, in Denzin and Lincoln, ed., 1998, p. 242) นำเสนอขึ้นใหม่เพื่อแทนที่กระบวนทัศน์การตั้งคำถามในลักษณะดั้งเดิม ที่เป็นเชิงวิทยาศาสตร์ และปฏิฐานนิยม กูบา และลินคอล์น (Guba and Lincoln, in Denzin and Lincoln, ed., 1998, pp. 203; 206-207) อธิบายว่ากระบวนทัศน์การประกอบสร้างมองเรื่องของความจริงว่าเป็นความจริงสัมพัทธ์ กล่าวคือ ไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "ความเป็นจริง" หนึ่งเดียว ในส่วนของงานวิทยาของการประกอบสร้างนิยม ผู้ที่ทำการศึกษาและผู้ที่ถูกศึกษามีความเชื่อมโยงต่อกันไปมาดังนั้นสิ่งที่ เป็น "ข้อค้นพบ" จึงเป็นสิ่งผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษาร่วมกัน

สร้างขึ้น ประการสุดท้าย วิธีวิทยาของกระบวนทัศน์นี้ คือ วิธีการที่เรียกว่า เป็นเชิงการตีความ (hermeneutical) และวิภาษวิธี (dialectic) โดยเน้นว่า “การประกอบสร้างของปัจเจกจะได้เฉพาะเมื่อผ่านการปฏิสัมพันธ์ระหว่างและท่ามกลางผู้ศึกษาและผู้เข้าร่วมการศึกษาเท่านั้น” (Guba and Lincoln, in Denzin and Lincoln, ed., 1998, p. 207) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือผู้วิจัยจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เข้าร่วมการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจโลกในชีวิตประจำวันของผู้เข้าร่วมการวิจัยว่าเป็นอย่างไร ซึ่งประเด็นนี้ทำให้เชื่อมโยงไปสู่แนวคิดที่เรียกว่า Interpretive Interactionism เนื่องจากกระบวนทัศน์ดังกล่าวให้ความสำคัญกับ “ประสบการณ์ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปและการกำหนดความหมายที่บุคคลมีต่อตนเองและประสบการณ์ของตน” (Denzin, 1989, p. 10) นักวิจัยสาย interpretive ให้ความสำคัญกับคนและสังเกตพวกเขาในบริบทตามสภาพธรรมชาติเพื่อทำความเข้าใจและให้คำอธิบายได้อย่างละเอียดว่ากลุ่มคนมีประสบการณ์และแปลความหมายชีวิตประจำวันอย่างไร (Anderson, 1987, pp. 244-245; Berg, 1995, p. 10; Denzin, in Denzin and Lincoln, ed., 1994, p. 510; Hewes and Planalp, in Berger and Chaffee, ed., 1987, p. 156; Lindlof, 1995, p. 30; Rubin and Babble, 1997, p. 40) รอสแมน และ รอลล์ (Rossman and Ralls, 1998, p. 35) ขยายต่อไปว่าเป็นงานวิจัยที่พยายามทำความเข้าใจโลกอย่างที่มีนัยเป็น หรือ “สถานภาพเดิม” จากมุมมองของประสบการณ์บุคคลหรือปัจเจก

เด็นซิน (Denzin, 1989, p.19-26) กล่าวว่าคุณลักษณะของงานวิจัยสาย interpretive มีดังต่อไปนี้ กล่าวคือ (1) เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ดำรงอยู่ ในเชิงปฏิสัมพันธ์ และเกี่ยวกับประวัติบุคคล โดยการวิจัยในสายนี้จะทำการรวบรวมและวิเคราะห์ประสบการณ์ที่ดำรงอยู่ และตัวบทในเชิงปฏิสัมพันธ์ นอกจากนั้นการวิจัยลักษณะนี้มีข้อตกลงเบื้องต้นว่ากรณีศึกษาของปัจเจกมีความเป็นเอกลักษณ์และขึ้นอยู่กับปัจเจกแต่ละคนเป็นผู้กำหนดอันนำไปสู่แนวทางที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเสียงและการกระทำของปัจเจกในบริบทของสิ่งที่เกิดขึ้น (2) เป็นการศึกษาสิ่งที่เกิดขึ้นในสภาพธรรมชาติ (Naturalistic) (4) อยู่บนฐานของความเข้มข้นที่ซับซ้อน (sophisticated rigor) ซึ่งเป็นการอธิบายการทำงานของนักวิจัยที่ใช้วิธีการวิจัยที่หลากหลายในการทำความเข้าใจสถานการณ์เชิงประจักษ์ และพยายามที่จะพัฒนาการตีความที่มาจากโลกของประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน (world of lived experience) (5) งานวิจัยนั้นอาจจะเป็นได้ทั้งงานวิจัยประยุกต์ หรืองานวิจัยบริสุทธิ์ (6) เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างทางสังคมของเพศสภาพ อำนาจ ความรู้ ประวัติศาสตร์ และอารมณ์ความรู้สึก กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ นักวิจัยสาย interpretive จะต้องให้ความสำคัญต่อมิติของเพศสภาพ สิ่งที่เกิดขึ้นในบริบทนั้น ๆ โครงสร้าง และลักษณะในทางปฏิบัติของโลกที่ทำการศึกษา (Denzin, 1989, p. 27)

เห็นได้ชัดเจนว่ากระบวนทัศน์นิรมิตนิยมเชิงการตีความมีความแตกต่างจากฐานคิดปฏิฐานนิยมที่มุ่งเน้นการทำความเข้าใจบริบทที่ศึกษาด้วยมุมมอง “วัตถุวิสัย” ในขณะที่กระบวนทัศน์การตีความเป็นการทำความเข้าใจโลกและปรากฏการณ์รอบตัวด้วยความเป็น “อัตวิสัย” โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ผู้วิจัยที่ต้องทำหน้าที่วิเคราะห์ ตีความประสบการณ์และโลกที่ได้เข้าไปสัมผัส

การหลอมรวมญาณวิทยาสตรีนิยมและนิรมิตนิยมเชิงการตีความสู่การวิจัยเชิงคุณภาพแนวสตรีนิยม

จากที่ เฮนริก สโคลิมสกี (อ้างถึงใน Reason, 1988, p. 10) อธิบายถึงความเป็น “สภาวะทั้งหมด”

สภาวะทั้งหมด หมายถึงทุกส่วนเป็นของกันและกัน และทุกส่วนมีลักษณะของแต่ละส่วนประกอบอยู่ ดังนั้น จากแนวคิดสำคัญที่ว่าทุกส่วนเชื่อมโยงกันและการที่แต่ละส่วนเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะทั้งหมดทำให้เกิดความคิดว่าแต่ละส่วนมีส่วนร่วมอยู่ในองค์รวมนั้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมจึงเป็นลักษณะภายในของสภาวะทั้งหมด มนุษย์ไม่สามารถจะเข้าใจโครงสร้างของสภาวะทั้งหมดได้เว้นเสียแต่ว่ามนุษย์จะยอมรับว่าความหมายของสภาวะทั้งหมดมีนัยยะว่าทุกส่วนมีส่วนร่วมอยู่ในตัวมันเอง (ตัวเอียงเป็นของต้นฉบับ)

สอดคล้องกับความเป็นสหวิทยาการในบริบทของงานวิชาการไทยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาวิธีการในการมองประเด็นปัญหาการวิจัยใหม่ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมอย่างแท้จริงนั้น สิ่งที่สำคัญจึงอยู่ที่การพยายามเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่หลากหลายที่เกี่ยวข้องกับบริบทหรือปรากฏการณ์ของสิ่งที่ศึกษา เพื่อให้ได้เลนส์ของการมองและวิเคราะห์ที่สามารถสกัดองค์ความรู้ที่เป็นองค์รวมของประเด็นการศึกษา ด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าวผู้ศึกษาจึงหลอมรวมจุดยืนญาณวิทยาของความเป็นสตรีนิยมที่มีฐานคิดเชิงวิพากษ์และแนวคิดนิรมิตเชิงการตีความที่มีความโดดเด่นของการศึกษาปรากฏการณ์อย่างที่เป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งที่เกิดขึ้น และพยายามพิเคราะห์ความหมายที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับปัจเจกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพยายามทำความเข้าใจโลกประสบการณ์ชีวิตของปัจเจกชน

อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาตระหนักเป็นอย่างยิ่งว่าการหลอมรวมและผสมผสานจุดยืนญาณวิทยาสตรีนิยมแบบ Standpoint และนิรมิตนิยมเข้าด้วยกันเป็นความพยายามที่อาจอยู่บนความเสี่ยงอันเนื่องมาจากความไม่ลงรอยระหว่างกันในประเด็นขั้ววิลักษณ์ “ความเป็น

สากลนิยม/การปฏิเสธความเป็นสากล" "สาร์ตตะนิยม/การปฏิเสธความเป็นสาร์ตตะ" กล่าวคือ ในขณะที่ญาณวิทยาสตรีนิยมแบบ Standpoint theory ยืนยันว่ามีสิ่งที่เรียกว่าความรู้จากจุดยืน และประสบการณ์ผู้หญิงเสมือนหนึ่งตอบรับและเห็นด้วยกับความเป็นสาร์ตตะนิยมในความเป็นผู้หญิงที่แตกต่างจากความเป็นผู้ชาย แต่คำถามจากกระบวนการทศน์นิรมิตนิยมกลับเป็นคำถามที่แย้งกับญาณวิทยาสตรีนิยมแบบ Standpoint theory เป็นอย่างมากเนื่องจากนิรมิตนิยมปฏิเสธความเป็นสาร์ตตะนิยม (Schwandt, in Denzin and Lincoln, ed., 1998, p. 236)

สำหรับผู้ศึกษาวิธีการจัดการและต่อรองกับข้อท้าทายทางญาณวิทยาดังกล่าว คือ การพยายามสร้าง "...สมดุลระหว่างข้อของการปฏิเสธสาร์ตตะนิยมและสากลนิยม กับ commitment ทางการเมืองและศีลธรรมที่มีต่อคุณค่าที่ปฏิเสธการกดขี่ เป็นประชาธิปไตย และ พหุนิยม (Squires, 1993, อ้างถึงใน Singleton, 1996, น. 446) เนื่องจากกระบวนการทศน์นิรมิตนิยมเองก็มีคุณูปการในการช่วยปลดแอกสมการความคิดที่ตายตัวเกี่ยวกับประเด็นเพศสภาพ แต่ในขณะเดียวกันจุดยืนญาณวิทยาสตรีนิยมก็ช่วยให้อ่อนไหวต่อประเด็นอำนาจที่ทอดเงาปรากฏอยู่ในการดำรงชีวิตในแต่ละวัน จุดยืนญาณวิทยาสตรีนิยมช่วยเยียวยาและเติมเต็มอัตลักษณ์ความเป็นมนุษย์ของผู้ศึกษาให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นเนื่องจากเปิดพื้นที่ให้สะท้อนความคิดและความรู้สึกต่อข้อท้าทายในการเกิดเป็นผู้หญิงไทยที่ต้องอยู่ท่ามกลางเงื่อนไขข้อจำกัดทางสังคมและวัฒนธรรมที่คอยบอกและควบคุมจังหวะการคิด ตัดสินใจ และการดำรงชีวิตของเราในทุกย่างก้าว เป็นเสียงที่เดอ เซอต์วัวร์ (de Certeau, 1984, p. 163) อธิบายว่า "...ได้ยินแต่ไม่เคยได้เห็น" โดยในระหว่างทางของการศึกษาได้สะท้อนกระบวนการต่อรองจุดต่างทางญาณวิทยาในบันทึกเสียงสะท้อนว่า

บันทึก: บันทึกเสียงสะท้อนเกี่ยวกับวิธีวิทยาของผู้ศึกษา

Critical Analysis ของญาณวิทยาสตรีนิยม กับ การปฏิสัมพันธ์เชิงการตีความ

ด้วยวิธีการวิเคราะห์ด้วยบทบาทตัวแทนทำให้เราต้องอ่านและวิเคราะห์ด้วยบทเหล่านั้นจากมุมมองของสตรีนิยมเชิงวิพากษ์ เพื่อกะเทาะอุดมการณ์เพศสภาพที่เราเชื่อว่าส่งผ่านออกมาจากตัวบทจากกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ โดยต้องมีข้อคำนึงที่ว่า บทบาทตัวแทนเหล่านั้นจะมีผลต่อการกำหนดการรับรู้โลกความเป็นจริงอย่างไร มีผลต่อผู้ชม ต่อการรับรู้ในพื้นที่สาธารณะ และความรู้สาธารณะอย่างไร แต่เมื่อเราในฐานะนักวิจัยจะต้องหลุดออกจากกรอบของการวิพากษ์ด้วยบทแล้วเข้าไปอยู่ในโลกของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ด้วยจุดยืนญาณวิทยาของการปฏิสัมพันธ์เชิงการตีความทำให้เราต้องปรับเปลี่ยนท่าทีเชิงวิพากษ์สู่การพยายามมองจากความเป็นคนใน จากการพยายามสร้างเลนส์เทียมที่เสมือนว่าเป็นพื้นที่ใกล้เคียงกับของปัจเจกผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษา เพื่อที่จะเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า life experience หรือ life-world ของ

กลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ เพื่อเข้าใจ “โลก” ที่ดูเหมือนจะมีความจริงคนละชุดเป็นกรอบ ในการอ้างอิงในเชิงตรรกะ เหตุผล อารมณ์ การยืนอยู่ร่วมกันระหว่างการวิพากษ์ (being critical) และการใช้ฐานคิดการปฏิสัมพันธ์เชิงการตีความทำให้เราในฐานะ นักวิจัยจะต้องจัดการกับจุดต่าง หลายครั้งเช่นกันที่ต้องรู้สึกกับภาวะอึดอัดไม่เข้าใจ ดังเช่นการเดินทางก้าวเข้าสู่สนามการวิจัยครั้งแรกที่ทำให้ผู้วิจัยรู้สึกว่าโลกของเรา กับ โลกของเขามันช่างต่างกันมากเหลือเกิน คำว่า ความเป็นจริง ของผู้วิจัยก็เป็นอีกชุด หนึ่ง ในขณะที่ ความเป็นจริงของเขาก็อีกชุดหนึ่ง แม้แต่ภาษา หรือความสนใจ หรือ ข้อท้าทายของชีวิตในแต่ละวันก็ไม่ได้ใกล้เคียงกัน

เพราะฉะนั้นสำหรับงานวิจัยที่เลือกจะใช้ฐานวิทยาและวิธีการสองประการเข้าด้วยกัน ความยากอาจไม่ได้อยู่ที่ incommensurable ของวิธีการและฐานวิทยา แต่อยู่ที่การ จัดการข้อท้าทายของความขัดแย้งภายในตัวตนและจุดยืนมากกว่า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องสร้างบทวิเคราะห์บนฐานของความต่างนี้

เนื่องจากจุดยืนฐานวิทยาสตรีนิยมปฏิเสธแนวคิดเรื่องปฏิฐานนิยมเป็นหลัก ระเบียบ วิธีการวิจัยจึงเป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพที่มีความโดดเด่นของวิธีวิทยาสตรีนิยม กล่าวคือ “ในการศึกษาประเด็นเพศสภาพโดยใช้ฐานคิดทางฐานวิทยาสตรีนิยมผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้วิธี การใหม่ ๆ ที่หลากหลาย” (Cook and Fonow, in Nielsen, ed., 1990, p. 80) ซึ่งสอดคล้องกับ ลักษณะของงานวิจัยเชิงการตีความที่ต้องใช้วิธีการวิจัยในเชิงคุณภาพ ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาจึงได้ออกแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ ลุ่มลึก และการวิเคราะห์ภาพตัวแทน

จุดยืนที่สำคัญในงานวิจัยแนวสตรีนิยม คือ งานวิจัยไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเพื่อสร้าง บทวิพากษ์เท่านั้น แต่ผู้วิจัยในแนวสตรีนิยมมีเป้าหมายทางการเมืองที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างความสัมพันธ์ในมิติเพศสภาพ (Hollow, 2000, p. 18) นักสตรีนิยม ไม่ได้มองงานวิจัยแยกห่างออกจากชีวิตและตัวตน และในกระบวนการวิจัยนั้นจะต้องเป็น กระบวนการวิจัยที่ไม่แบ่งแยกผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัยออกจากกัน ในขณะเดียวกันก็ต้องตระหนักด้วย ว่าความรู้ ความจริงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยนั้นเป็นความรู้ ความจริงที่ร่วมกันสร้างขึ้นตลอด การปฏิสัมพันธ์ของการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการสังเกตการณ์ที่ผู้วิจัยในฐานะคนนอกเข้าไปก็อาจ ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์นั้น และแม้แต่การสัมภาษณ์ที่ความรู้ ความจริงขึ้นอยู่กับ การตั้งคำถามของนักวิจัย และปฏิกิริยาของผู้เข้าร่วมการวิจัย ซึ่งประเด็นนี้ผู้ศึกษาได้สะท้อนไว้ใน ระหว่างการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ ดังนี้

บันทึก: บันทึกเสียงสะท้อนของผู้ศึกษา

การสัมภาษณ์ประเด็นผู้หญิง (เดือนมกราคม 2548)

ในฐานะนักวิจัยสตรีนิยมเราได้พยายามระมัดระวังเป็นอย่างมากเกี่ยวกับการเป็นผู้ศึกษา / ผู้ถูกศึกษา (researcher / researched) แต่ถึงอย่างไรเมื่อต้องเข้าไปสู่สนามแล้วด้วยเวลาอันจำกัดของการได้เข้าสู่พื้นที่ละครโทรทัศน์ที่ไม่ได้เปิดกว้างเหมือนกับการสังเกตการณ์ในบริบทอื่น ทำให้นักวิจัยต้องเร่งกระบวนการในการเก็บข้อมูลโดยเฉพาะในกระบวนการสัมภาษณ์ที่บางครั้งจำเป็นต้องถามในสิ่งที่เป็นประเด็นของการศึกษา เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าได้กระทบบทบาทของผู้วิจัยไปโดยปริยาย และจัดวางให้ผู้เข้าร่วมการวิจัยในการสัมภาษณ์และเป็นผู้ถูกวิจัยไปในเวลาเดียวกัน ดังกรณีการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมที่เป็นผู้หญิงคนหนึ่ง นักวิจัยอาจจะพยายามเล่นบทบาทของการตรวจสอบอุดมการณ์ ความคิด ประสบการณ์ ของผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์มากไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นคำถามเกี่ยวกับประเด็นผู้หญิง ที่ทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัดกันทั้งสองฝ่าย เพราะผู้ให้สัมภาษณ์มองว่าเรื่องผู้หญิงสำหรับเขาไม่ได้เป็นประเด็นปัญหาอะไรที่จะต้องมานั่งคุย นั่งถาม ในขณะที่นักวิจัยก็ต้องการได้คำตอบกลับบ้างก็ยังถามต่อเพราะกลัวไม่ได้บทวิเคราะห์เพียงพอ กลับมาแล้วต้องยอมรับว่าทำให้นักวิจัยรู้สึกผิดอย่างมาก จนต้องกลับมาทบทวนบทบาท ตัวตนของการเป็นนักวิจัยสตรีนิยมเสียใหม่ว่าได้เผลอเผลอแสดงตนในการเป็นผู้กำหนดความหมายออกไปมากเพียงใด หรืออาจเป็นเพราะสโตลการ์ตั้งคำถามที่ดูจะตรงไปหรือไม่ที่ได้ไปปะทะกับตัวตน สถานะของเขา

บันทึก: บันทึกเสียงสะท้อนของผู้ศึกษา

การสังเกตการณ์ กับการจัดการข้อความต่าง และระยะห่างระหว่างผู้ถูกศึกษา และผู้ศึกษา (เดือนมกราคม 2548)

ดูเหมือนว่าการจัดการกับข้อความต่างและระยะห่างระหว่างการเป็นนักวิจัยคนนอกที่เข้ามาเพื่อศึกษา สังเกตการณ์ และสนทนาเพื่อรับเอาข้อมูลออกไป กับการเป็นผู้ถูกศึกษาคนใน (ถูกเฝ้าดู สังเกตการณ์ และสอบถาม) จะเป็นข้อท้าทายอย่างมากสำหรับนักวิจัยสตรีนิยมภาคสนาม เพราะถึงแม้ตัวนักวิจัยได้พยายามใช้ทักษะในการสร้างความสัมพันธ์ แต่หลายครั้งเช่นกันที่เราพบว่า ข้อเสนอของวิวิธยา สตรีนิยมดูจะยังคงเป็นอุดมคติอยู่มาก เมื่อเทียบกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ และประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เรากำลังทำการศึกษากลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ที่โดยธรรมชาติแล้วนับว่าเป็นกลุ่มที่มีความอ่อนไหวต่อการเข้ามาของ

“คนนอก” เป็นอย่างมาก ยิ่งในหลากหลายของนักวิจัย (ที่มักถูกท้าทายจากคนในว่าเป็น การมองจากมุมของนักวิชาการ นักคิด ไม่ใช่จากมุมของนักปฏิบัติ) ต่างฝ่ายจึง เหมือนตระหนกอยู่ตลอดเวลาว่ากำลังทำการตรวจสอบ และสังเกตการณ์ซึ่งกันและ กัน เป็นภาวะที่ “เขาก็มองเรา เราก็มองเขา” อยู่ตลอดเวลา มากไปกว่านั้น คือ บางครั้งเราเองในฐานะนักวิจัยกลับเป็นผู้ที่ขีดเส้นกันอัตลักษณ์ที่แตกต่างของความ เป็นนักวิจัยคนนอกเสียเอง ดังเช่นกรณีที่นักวิจัยกำลังเลือกมุมการบันทึกภาพนิ่งเพื่อ นำมาเป็นข้อมูลในการตีความ ผู้ช่วยผู้กำกับเดินเข้ามาขอรูปภาพและบอกกับเราว่า ถ้าอยากจะได้ภาพของนักแสดง เขาอาจจะถ่ายให้ แทนที่เราจะตอบรับอย่างเต็ม ใจ กลับตอบปฏิเสธ และอธิบายกลับวิธีการและเหตุผลในการเลือกมุมถ่ายภาพ อีกทั้งยังพยายามอธิบายถึงงานวิจัยของตนเองว่าไม่ได้เป็นการถ่ายภาพดารานักแสดง ประสบการณ์ในภาคสนามทำให้เราตระหนักถึงข้อสำคัญประการหนึ่งว่า วิธีวิยาสตรีนิยมไม่ได้เป็นเครื่องมือที่เป็นสูตรสำเร็จในตัวของมันเองที่สามารถหยิบ จับมาใช้ได้อย่างฉาบฉวย หากแต่เป็นเครื่องมือที่ตัวนักวิจัยเองได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแสวงหาความรู้ที่ซึ่งนักวิจัยต้องมีความตระหนักรู้และระมัดระวังอยู่ ตลอดเวลาถึงความแตกต่าง ระยะห่าง และความเป็นคนนอก/คนใน

ดังนั้นสิ่งที่ต้องตระหนกอยู่ตลอดเวลาของการวิจัยด้วยจุดยืนฐานวิยาสตรีนิยม และ นิรमितนิยมเชิงการตีความ คือ นักวิจัยไม่ได้ค้นพบความรู้ในแบบเดียวกับที่ปฏิฐานนิยมกล่าวอ้าง แต่เป็นผลมาจากการตีความปรากฏการณ์ หรือการให้คำนิยามต่อสิ่งที่วิเคราะหศึกษาคือ และเป็น กระบวนการผลิตสร้างความรู้เชิงวิภาษวิธีระหว่างผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษา

วิธีวิทยาการวิจัย

คำถามนำในการวิจัย

คำถามนำในการวิจัยเป็นคำถามที่พัฒนามาจากปรัชญาและแนวคิดสตรีนิยมผนวก กับแนวคิดวัฒนธรรมศึกษา เพื่อพยายามทำความเข้าใจมิติอันซับซ้อนของกระบวนการและ พลวัตของการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงของบุคคลที่ทำงานเบื้องหลังการผลิตละคร โทรทัศน์ โดยศึกษาจากบริบทของการทำงานการผลิตละครโทรทัศน์เรื่อง “ต้ม” “หลงทางรัก” และ “กลลวงรัก”

1. กระบวนการสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์เป็นเช่นใด และปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์
2. พลวัตในการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงในละครโทรทัศน์ของละครโทรทัศน์ทั้ง 3 เรื่องเป็นเช่นใด?
3. กลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์มีการต่อรองในกระบวนการสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงหรือไม่ อย่างไร?
4. การต่อรองของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์มีผลต่อภาพตัวแทนที่นำเสนออย่างไร?
5. การสร้างภาพตัวแทนมีความสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวทางสังคมบ้างไหม อย่างไร?

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นเครื่องมือหลักในการศึกษา เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นวิธีการที่ใช้เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติในบริบทและพื้นที่ของสิ่งที่เกิดขึ้น (Berg, 1995, p. 7; Denzin, 1997, pp. 9-10; Kirk and Miller, 1986, p. 9; Krathwohl, 1993, pp. 29-30; Patton, 1990, p. 41; Turner, in Bryman and Burgess, ed., 1994, pp. 195-196) นอกจากนั้นยังเป็นวิธีการที่ “ทำให้ผู้วิจัยแบ่งปันความเข้าใจและการรับรู้กับคนอื่นได้และทำให้ผู้วิจัยสามารถศึกษาว่าบุคคลมีการวางโครงสร้างและให้ความหมายกับชีวิตประจำวันของตนอย่างไร” (Berg, 1995, p. 7)

การวิจัยนี้ใช้วิธีการที่ผสมผสานเพื่อครอบคลุมต่อการเก็บข้อมูลในมิติที่แตกต่างและซับซ้อนของประเด็นที่ศึกษา (1) ประกอบด้วยวิธีการสังเกตการณ์ (Non-participant Observation) การทำงานในกองถ่ายของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงผ่านการนำเสนอเรื่องราวในละครโทรทัศน์ (2) การสัมภาษณ์ลุ่มลึก (In-depth Interview) กับบุคคลที่ทำงานเกี่ยวข้องในกองถ่ายการผลิตละครโทรทัศน์ (3) การวิเคราะห์ภาพตัวแทนผู้หญิงที่นำเสนอในละครโทรทัศน์ (Textual Analysis)

การคัดเลือกกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์เพื่อการศึกษา

การวิจัยนี้ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการแบบเจาะจงหรือแบบมีจุดมุ่งหมาย (purposeful purposive sampling) (Patton, 1990; Rubin and Babble, 1997) ซึ่งเป็นวิธีการสุ่มตัวอย่างที่มีอคติอย่างจงใจเพื่อให้ได้กรณีศึกษาที่มีข้อมูลสมบูรณ์ที่แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของสิ่งที่สนใจศึกษาในงานวิจัย (Patton, 1990, p. 169) กล่าวคือ เป็นการเลือก

โดยเฉพาะเจาะจงผู้เข้าร่วมการวิจัยด้วยความเชื่อว่าจะทำให้ได้ข้อมูลที่สำคัญที่สามารถสร้างความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ของสิ่งที่กำลังศึกษาวิจัยได้ เนื่องจากประเด็นหลักของการศึกษาอยู่ที่กระบวนการสร้างความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงพิจารณาเลือกกลุ่มผู้เข้าร่วมการวิจัยทั้งจากภูมิหลังและลักษณะของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ และจากเนื้อหาหรือเค้าโครงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการนำเสนอเรื่องผู้หญิง จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาเลือกกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์จากละครเรื่อง "ต้ม" "หลงทางรัก" และ "กลลวงรัก"

เนื่องจากผู้ศึกษาไม่เคยมีประสบการณ์ใด ๆ เกี่ยวข้องกับการผลิตละครโทรทัศน์หรือองค์กรสื่อ ทำให้ประเด็นของการเข้าถึง (access) กลายเป็นสิ่งที่ท้าทายเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งที่ผู้ศึกษาสอบป้องกันข้อเสนอวิทยานิพนธ์ ผู้ศึกษาได้เคยถูกตั้งคำถามถึงความเป็นไปได้ในการเข้าถึงกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ เนื่องจากเป็นกลุ่มธุรกิจที่ทำงานแข่งชันกับเวลา และมีความอ่อนไหวต่อการเข้าไปของ "คนนอก" โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฉลากของ "นักวิจัย" ดังนั้นผู้ศึกษาจึงยังไม่ได้กระโดดเข้าสู่สนามของการวิจัยโดยทันที หากแต่เลือกใช้วิธีหาบุคคลที่สามารถเป็น Key Informant ในการพูดคุยเพื่อรับฟังข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการเข้าใจปรากฏการณ์ของสื่อเพื่อทำความเข้าใจกับโลกของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ โดยผู้ศึกษาได้ติดต่อเข้าพูดคุยกับนักข่าวสายบันเทิงจากบริษัทเนชั่น บรอดคาสต์ติ้ง และ จากสำนักข่าวไทย ช่อง 9 อสมท.ตามลำดับ สำหรับเหตุผลและที่มาของการเลือกบุคคลทั้งสองคนดังกล่าว กล่าวคือ สำหรับนักข่าวสายบันเทิงจากบริษัทเนชั่น บรอดคาสต์ติ้ง ผู้ศึกษาทราบมาว่าเขาเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับในแวดวงของอุตสาหกรรมข่าวบันเทิงและเป็นผู้วิจารณ์บันเทิงในเวลาเดียวกัน จึงน่าสนใจที่จะรับฟังข้อมูลและความคิดเห็นว่ามีทิศทาง และปฏิบัติต่อกับกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์อย่างไร ในขณะที่นักข่าวสายบันเทิงจากสำนักข่าวไทย หรือ ช่อง 9 อสมท. นั้นผู้ศึกษาเห็นว่าเขาได้ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับละครโทรทัศน์ด้วยเช่นกัน จึงน่าจะเป็นผู้เชี่ยวชาญอีกคนหนึ่งที่สามารถให้คำแนะนำ โดยเฉพาะประเด็นของการเก็บข้อมูล และการทำวิจัยกับกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์

สำหรับนักข่าวสายบันเทิงคนแรกผู้ศึกษาได้รับการอนุญาตให้เข้าไปพบปะเพื่อทำการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2546 และได้รับอนุญาตให้เข้าสัมภาษณ์พูดคุยกับนักข่าวของสำนักข่าวไทยเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พฤษภาคม พ.ศ. 2547 (เหตุผลที่การเข้าพบทั้งสองครั้งห่างกันมากเนื่องจากผู้ศึกษาได้เตรียมตัวเพื่อคลอดบุตรสาว และใช้เวลาในช่วง 2-3 เดือนหลังการคลอดในการดูแลบุตรสาว และในระหว่างนั้นได้ใช้เวลาในการติดตามข่าวการผลิตละครโทรทัศน์เพื่อเตรียมการติดต่อเพื่อทำการเก็บข้อมูล) สำหรับการสัมภาษณ์พูดคุยทั้งสองครั้งผู้ศึกษาไม่ได้บันทึกเทปการสัมภาษณ์ แต่ได้ทำบันทึกย่อไว้ เนื้อหาของการสัมภาษณ์จะเป็นการพูดคุยทั้งในส่วน of เนื้อหาการศึกษา การซักถามถึงประสบการณ์ที่ได้เคยพบปะกับกลุ่ม

ผู้ผลิตละครโทรทัศน์ ความคิดเห็นและมุมมองที่มีต่อวงการการผลิตละครโทรทัศน์ จากนั้นผู้ศึกษาได้ขอคำปรึกษาในส่วนของการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์

ก่อนการสัมภาษณ์ครั้งที่ 2 กับนักข่าวบันเทิงจากช่อง 9 อสมท. ผู้ศึกษาทราบจากข่าวหนังสือพิมพ์ว่ากำลังจะมีการเปิดกล้องถ่ายทำละครโทรทัศน์ 2 เรื่องในเวลาใกล้เคียงกัน คือ ละครโทรทัศน์เรื่อง “ตาม” และ “กุหลาบดำ” ในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2547 ซึ่งในละครโทรทัศน์เรื่องตามเนื้อหาจะเป็นการนำเสนอเรื่องราวของความเป็นแม่โดยมีคุณภัทรวดี มีชูธน เป็นผู้กำกับและผู้เขียนบท สำหรับกุหลาบดำจะเป็นการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับผู้หญิง ความแกร่ง และการแค้น ถึงแม้ผู้ศึกษาจะให้ความสนใจที่จะเก็บข้อมูลกลุ่มผู้ผลิตละครของทั้ง 2 เรื่อง แต่เนื่องจากละครเรื่องกุหลาบดำมีการเลื่อนเวลาการเปิดกล้องเพื่อถ่ายทำออกไป ผู้ศึกษาจึงเน้นความสนใจไปที่ละครโทรทัศน์เรื่อง “ตาม”

โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาเส้นทางในอุตสาหกรรมการแสดงของคุณภัทรวดี มีชูธน ยิ่งทำให้ตระหนักถึงความน่าสนใจของการศึกษาละครโทรทัศน์เรื่อง “ตาม” ในปีพ.ศ. 2515 คุณภัทรวดี มีชูธนได้มีโอกาสก้าวขึ้นเป็นผู้กำกับการแสดงภาพยนตร์เรื่อง “ไม่มีสวรรค์สำหรับคุณ” ซึ่งนับเป็นการเปิดศักราชใหม่ของภาพยนตร์ไทยสู่การแสดงที่สมจริง การสร้างอารมณ์จากภายใน การไม่บอกบท การค้นคว้าวิเคราะห์ตัวละครคอน การแต่งกาย แต่งหน้าสมจริง (มัทนี รัตสิน, 2546, น. 29) และที่โดดเด่นเป็นอย่างมาก คือ การนำเสนอภาพตัวแทนที่ท้าทายระบบคิดดั้งเดิมของสังคมไทยในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอ ภาพผู้หญิงไม่สมประกอบ ภาพตัวแทนคนใช้ ภาพตัวแทนชายรักชาย ยกตัวอย่างเช่น การผลิตละคร “ขบวนการคนใช้” ที่ทำให้เกิดการทำลายระบบการคัดเลือกนักแสดงบนฐานของหน้าตา มาสู่การคัดเลือกนักแสดงจากความสามารถทางการแสดง (“ละคร ชิทคอม,” ออนไลน์, 2548) การเป็นผู้นำการนำเสนอภาพตัวแทนชายรักชายในพื้นที่ละครโทรทัศน์เมื่อยี่สิบปีที่แล้วอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางสังคมต่อมิติเพศที่สาม (บันทึกการสังเกตการณ์กลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ เรื่อง “ตาม”) ประวัติการทำงานในอดีตของผู้กำกับ/ผู้เขียนบทคนนี้ และโครงเรื่องละครเรื่อง “ตาม” จึงเป็นเกณฑ์บ่งบอกได้เป็นอย่างดีถึงความน่าสนใจของการเลือกเข้าเป็นหนึ่งในกลุ่มตัวอย่างของการวิจัย

ผู้ศึกษาจึงโทรศัพท์ไปที่บริษัทโนพรอมเบลมเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547 เพื่อติดต่อขออนุญาตเก็บข้อมูลกับกลุ่มผู้ผลิตละครเรื่อง “ตาม” ผู้ศึกษาสอบถามถึงความเป็นไปได้ในการเก็บข้อมูลการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยการเสนอขออนุญาตร่วมทำงานเบื้องหลัง (ดังที่ได้นำเสนอในขั้นตอนการเสนอหัวข้อวิทยานิพนธ์) ซึ่งฝ่ายประชาสัมพันธ์แจ้งกลับมามีความเป็นไปได้น้อยในการรับเข้าทำงานเบื้องหลัง อย่างไรก็ตามฝ่ายประชาสัมพันธ์ของบริษัทได้ให้คำแนะนำว่า สำหรับเรื่องการขอเก็บข้อมูลจำเป็นต้องติดต่อขออนุญาตจากทางคุณภัทรวดี

ซึ่งเป็นผู้กำกับ คุณภัทราวดีจะเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจว่าจะอนุญาตหรือไม่ จากนั้นผู้ศึกษาจึงเดินทางไปส่งหนังสือแนะนำตัวอธิบายถึงแนวคิดของการศึกษา วิธีการเก็บข้อมูล (ภาคผนวก ก) ให้กับทางประชาสัมพันธ์ของบริษัทพร้อมกับพูดคุย แนะนำตัวอย่างเป็นทางการ ในวันนั้นผู้ศึกษาได้รับคำแนะนำและชี้แจงเกี่ยวกับแนวทางการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์กับทีมงานในกองถ่ายว่าการขอสัมภาษณ์นักแสดงสามารถกระทำได้ระหว่างที่นักแสดงกำลังรอการเข้าฉากหรือพัก ส่วนในกรณีของฝ่ายอื่น ๆ เช่น ฝ่ายเสื้อผ้า ฝ่ายกล้องอาจจะต้องสัมภาษณ์ในระหว่างที่ทำงานไปด้วย เพราะการผลิตหรือถ่ายทำละครโทรทัศน์เป็นงานที่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาเป็นอย่างมาก (ประชาสัมพันธ์บริษัท, บันทึกการสังเกตการณ์) หลังจากนั้นจึงได้รับการตอบรับให้เข้าทำการศึกษาได้

ส่วนสาเหตุของการเลือกละครเรื่อง “หลงทางรัก” ของบริษัทดาราวิดีโอเป็นอีกหนึ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมการศึกษา เนื่องจากประวัติอันยาวนานมากกว่า 30 ปีของบริษัทดาราวิดีโอที่ผลิตละครโทรทัศน์ออกมาจำนวนมาก หลายเรื่องก็เป็นเรื่องที่ตัวผู้ศึกษาเองเฝ้าดูมาแต่เด็ก การได้ศึกษากระบวนการผลิตของบริษัทดาราวิดีโอ และการศึกษาภาพตัวแทนผู้หญิงน่าจะทำให้ได้ภาพที่ชัดเจนในการต่อภาพจิ๊กซอว์ของการผลิตภาพตัวแทนผู้หญิงในสังคมไทย เพราะงานของดาราวิดีโอผสมผสานแนวละครหลายแบบ แต่ละคนดูหลายกลุ่มไม่ว่าจะเป็นละครแนวรัก แนวตลก แนวย้อนยุค ไม่ได้เป็นงานทางเลือกเหมือนกับละครเรื่อง “ต้ม” “หลงทางรัก” เป็นเสมือนตัวแทนของกลุ่มผู้ผลิตที่ผลิตภาพตัวแทนกระแสหลัก ซึ่งประเด็นนี้เป็นสมมติฐานเริ่มแรกก่อนทำการขออนุญาตด้วยกระบวนการเดียวกัน คือ โทรศัพท์ติดต่อแจ้งความจำนงค์ว่าต้องการขออนุญาตทำการศึกษาละครของดาราวิดีโอ และจัดส่งจดหมายแนะนำตัว ซึ่งในกระบวนการติดต่อนั้นมีกระบวนการต่อรองในการเลือกเรื่องที่จะทำการศึกษาอยู่เช่นกัน เนื่องจากละครเรื่อง “หลงทางรัก” เป็นละครที่มีพระเอก และนางเอกในสังกัดการบริหารของสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 จึงทำให้ทางบริษัทค่อนข้างเป็นกังวลกับการเก็บข้อมูล เช่น การถ่ายภาพ การสัมภาษณ์ ซึ่งผู้ศึกษาให้การยืนยันว่าจะไม่ถ่ายภาพใด ๆ ที่ทำให้ทางเจ้าหน้าที่ของบริษัทรู้สึกไม่สะดวกใจ ข้อดีอย่างหนึ่งจากกระบวนการดังกล่าว คือ ผู้ศึกษาได้มีโอกาสอธิบายเรื่องราวและประเด็นที่ศึกษาในรายละเอียดหลายครั้ง โดยเฉพาะเมื่ออยู่ในกระบวนการเก็บข้อมูลในสนาม เพราะจะมีกระบวนการเฝ้ามองอยู่พอสมควร โดยเฉพาะเมื่อเป็นการสัมภาษณ์กับพระเอกของเรื่อง หลังจากจบการสัมภาษณ์ผู้ศึกษาได้พยายามอธิบายให้ฟังว่าที่สัมภาษณ์ไปนั้นผู้ศึกษาจะนำไปใช้อะไร อย่างไรบ้าง

สำหรับการเลือกกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์เรื่อง “กลลวงรัก” เป็นกลุ่มของผู้เข้าร่วมการวิจัย เริ่มจากการที่ผู้ศึกษารับทราบข่าวการเปิดกล้องละครโทรทัศน์เรื่องกลลวงรักจากทางนิตยสารบันเทิง คล้ายกับเกณฑ์ในการเลือกละครโทรทัศน์อีกสองเรื่องข้างต้น ผู้ศึกษาทราบว่าผู้กำกับของ

ละครโทรทัศน์เรื่องนี้ มักมีแนวทางการนำเสนอภาพตัวแทนผู้หญิงที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์โดยเน้นการนำเสนอภาพตัวแทนในละครแนวดรามามาที่เน้นประเด็นของความรัก ความสัมพันธ์หญิง-ชาย ผลงานที่ผ่านมา อาทิ กุหลาบเล่นไฟที่เป็นการนำเสนอภาพตัวแทนผู้หญิงสามแบบที่แตกต่างกันที่ต่างก็หลงรักผู้ชายคนเดียวกัน ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับผู้กำกับเรื่องนี้คืออัตลักษณ์ของความเป็นชายรักชายที่อาจเป็นปัจจัยให้ผู้กำกับละครเรื่องนี้สามารถนำเสนอภาพตัวแทนผู้หญิงในลักษณะที่ถึงแม้จะอยู่ใต้กรอบของผู้หญิงในแนวทางกระแสหลัก แต่ก็แฝงไว้ด้วยลักษณะที่เข้มแข็ง กล้าตัดสินใจ เหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ การกำหนดประเภทของละครว่าเป็นละคร “ตบ ๆ ทุบ ๆ” น่าจะทำให้ได้ผลการศึกษาที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ดังนั้นการเลือกละครโทรทัศน์ทั้ง 3 เรื่องเป็นประเด็นของการศึกษาน่าจะให้ภาพที่ครบถ้วนสมบูรณ์ในระดับหนึ่งเกี่ยวกับภาพตัวแทนผู้หญิงที่ถูกประกอบสร้างในบริบทที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ละครโทรทัศน์เรื่อง “ต้ม” จัดได้ว่าเป็นละครเกี่ยวกับผู้หญิงและเพศสภาพโดยตรงที่สร้างโดยผู้หญิงที่มีคุณลักษณะของความเป็นนักสตรีนิยม ในขณะที่ละครเรื่อง “หลงทางรัก” ถูกนิยามว่าเป็นหนึ่งในประเภทของละคร “น้ำเน่า” ที่สร้างโดยบริษัทที่จัดได้ว่ามีประสบการณ์หรือคลังสะสมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมสังคม และกลุ่มผู้ชมคนไทยมายาวนานมากกว่า 30 ปี และจัดว่าเป็นบริษัทที่มีระบบอุตสาหกรรมการผลิตขนาดใหญ่เนื่องจากมีวัสดุ อุปกรณ์ในการผลิตของตนเอง และสุดท้าย คือ ละครเรื่อง “กลลวงรัก” ที่ผู้กำกับมีแนวทางและแบบฉบับของการนำเสนอภาพตัวแทนผู้หญิงในละครโทรทัศน์ที่เป็นลักษณะเฉพาะ โดดเด่น ผนวกกับการมีอัตลักษณ์ความเป็นชายรักชาย

เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล

เทคนิคในการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาประกอบด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ลุ่มลึก และการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภาพตัวแทนที่ปรากฏในละครโทรทัศน์เรื่อง “ต้ม” “หลงทางรัก” และ “กลลวงรัก”

1. การเก็บข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ภายในกระบวนการสร้างภาพตัวแทน และพลวัตของการประกอบสร้างความหมายภาพตัวแทนนั้นเกิดขึ้นได้ก็เนื่องจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่หลากหลายที่มีภูมิหลัง ความเข้าใจ และจุดยืนแตกต่างกัน ดังนั้นการทำความเข้าใจกระบวนการผลิตสร้างความหมายภาพตัวแทนผู้หญิงได้นั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้เทคนิควิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเนื่องจากเทคนิคการเก็บข้อมูลนี้เหมาะกับงานวิจัยที่เน้นความสำคัญของการตีความหมายและการปฏิสัมพันธ์ ที่ซึ่งปรากฏการณ์ที่

จะศึกษานั้นไม่ได้ปรากฏชัดจากมิตินสาธารณะ (public view) และเพื่อให้ได้มุมมองจากคนในเพื่อเสริมกับความรู้ที่มีอยู่ (Waddington, in Cassell and Symon, ed., 1994, p. 108) สอดคล้องกับคำกล่าวของนักวิชาการการวิจัยจำนวนหนึ่งที่กล่าวว่า "การสังเกตเป็นวิธีการพื้นฐานและเป็นเชิงวิพากษ์ในการสำรวจเชิงคุณภาพ ใช้เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในบริบททางสังคมที่เป็นธรรมชาติ" (Anderson, 1987, p. 252; Marshall and Rossman, 1995, p. 80; Potter, 1996, pp. 98-99) โดยทำการสังเกตการณ์ด้วยบทบาทที่เปิดเผย (covert role) (สำหรับรายละเอียดของจำนวนครั้งการเข้าสังเกตการณ์ละครโทรทัศน์ทั้ง 3 เรื่องปรากฏในภาคผนวก ข ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ได้รับการบันทึกลงในตารางการสังเกตเพื่อพัฒนาการบทวิเคราะห์) โดยในกระบวนการของการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตการณ์ผู้ศึกษาได้พยายามได้ทำการสร้างบันทึกภาคสนามประกอบด้วย บันทึกการสังเกตการณ์ (observation notes) บันทึกบทสะท้อนทางวิธีวิทยา (methodological notes) บันทึกบทสะท้อนทางทฤษฎี (theoretical notes) และ บันทึกส่วนตัว (personal notes) เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ผลการศึกษา

2. การสัมภาษณ์ลุ่มลึก (In-depth Interview) ในส่วนของกลุ่มผู้เข้าร่วมการสัมภาษณ์ลุ่มลึก มีจำนวนทั้งสิ้น 31 คน โดยเป็นการสัมภาษณ์เดี่ยว 24 กรณี และการสัมภาษณ์กลุ่ม 3 กรณี รายละเอียดของผู้ที่เข้าร่วมการสัมภาษณ์ลุ่มลึกปรากฏในภาคผนวก ค) การสัมภาษณ์ใช้เวลาประมาณ 30-60 นาที หรือประมาณ 20 นาที สำหรับกรณีของดารานักแสดงที่มีเวลาจำกัดการสัมภาษณ์กระทำขึ้นในระหว่างวันที่ได้เข้าทำการสังเกตการณ์การถ่ายทำละครโทรทัศน์ โดยขึ้นอยู่กับเวลาและความสะดวกของผู้ผลิตละครโทรทัศน์แต่ละคน คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ลุ่มลึกเป็นคำถามที่พัฒนามาจากวัตถุประสงค์ และคำถามนำในการวิจัย ตัวอย่างของประเด็นที่ใช้ในการสัมภาษณ์ลุ่มลึกกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ปรากฏในภาคผนวก ง

3. เทคนิคการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภาพตัวแทน ข้อมูลในส่วนนี้นำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์การนำเสนอภาพตัวแทนผู้หญิงของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ โดยใช้วิธีการสัญวิทยา (Semiotic Analysis) เข้ามาวิเคราะห์ข้อมูล จึงรวบรวมข้อมูลด้วยการบันทึกวิดีโอละครที่ออกอากาศในแต่ละตอน นอกจากนั้นเพื่อสร้างบทวิเคราะห์ที่สามารถสะท้อนให้เห็นสัมพันธ์ภาพของภาพตัวแทนที่ผลิตในละครโทรทัศน์กับการรับรู้และการเคลื่อนไหวของสังคม ผู้ศึกษาจึงรวบรวมข่าวและเรื่องราวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับละครโทรทัศน์ทั้ง 3 เรื่อง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นภาพตัวแทน และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตการณ์

ก. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และข้อมูลจากการสังเกตจะใช้วิธีการตีความ (Interpretive Approach) ซึ่งเป็นฐานคิดที่เชื่อมโยงกับวิธีการเชิงคุณภาพ โดยรูบิน และ แบ็บเบิล (Rubin and Babble, 1997, p. 40) อธิบายแนวคิดการตีความว่าเป็นแนวคิดที่เชื่อว่าไม่มีการอธิบายความจริงทางสังคมใดที่จะสมบูรณ์ได้โดยที่ไม่มีความเข้าใจเกี่ยวกับการตีความความจริงเชิงอัตวิสัยของคนที่มอิทธิพลต่อการสร้างความจริงทางสังคม ในการวิเคราะห์ตีความผู้ศึกษาได้ทำการอ่านและวิเคราะห์เนื้อหาการสัมภาษณ์จากตารางถอดความบทสัมภาษณ์ และจากตารางบันทึกการสังเกตการณ์ ทำการลงรหัสเพื่ออธิบายประเด็นที่พบจากข้อมูลการสัมภาษณ์ จากนั้นจึงทำการจับกลุ่มประเภทของประเด็นหัวข้อหลักที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งในกระบวนการของการพัฒนาหัวข้อนี้ผู้ศึกษาได้ทำการบันทึกเสียงสะท้อนในเชิงแนวคิด ทฤษฎี ไปในขณะเดียวกัน

ข. การวิเคราะห์ข้อมูลภาพตัวแทน คำถามนำในการเก็บวิเคราะห์ คือ ภาพตัวแทนผู้หญิงนั้นมีรหัสความหมายอะไร? ซึ่งกระบวนการนี้เป็นการวิเคราะห์ความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบทพูด (dialogue) การแต่งกาย ลักษณะท่าทางของผู้หญิงที่น่าเสนอในละครโทรทัศน์ของกลุ่มค่ายต่าง ๆ ที่เป็นประชากรศึกษา เพื่อนำไปสู่การตั้งคำถามกับกลุ่มผู้ผลิตในขั้นตอนต่อไปว่าทำไมจึงเลือกให้ความหมายและสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงในลักษณะดังกล่าว

จากแนวคิดของ Ferdinand de Saussure ที่มองว่าระบบสัญลักษณ์ประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 2 ประการ คือ สิ่งที่เราเรียกว่าตัวหมาย (signifier) หมายถึงภาพวัตถุหรือเสียงเป็นส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์ที่มีรูปแบบทางวัตถุที่บ่งบอกถึงความหมาย และ ตัวหมายถึง (signified) หมายถึงมโนทัศน์หรือความรู้สึกนึกคิดอันเป็นผลที่เกิดมาจากการรับรู้เกี่ยวกับตัวหมายนั้น และแนวคิดของ Roland Barthes (กาญจนา แก้วเทพ, ใน กาญจนา แก้วเทพ, กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์, รวบรวม, 2543, น. 34-35) กล่าวว่าความหมายของสัญลักษณ์ประกอบด้วย 2 ประเภทสำคัญ คือ ความหมายโดยอรรถ (Denotative meaning) และ ความหมายโดยนัย (Connotative meaning) ซึ่งความหมายโดยอรรถเป็นความหมายที่เข้าใจกันตามตัวอักษรที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปและเข้าใจกันเป็นส่วนใหญ่ และเป็นความหมายที่ประกอบสร้างมาอย่างเป็นวัตถุวิสัย (objective) ส่วนความหมายโดยนัยหมายถึงความหมายแฝงที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างเป็น

อัตวิสัย (subjective) ทั้งในระดับปัจเจกหรือบุคคล และระดับสังคม หมายถึงการนำเอาประสบการณ์หรือความรู้สึกของปัจเจก หรือของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องในการตีความหมาย โดย Barthes กล่าวว่าความหมายชั้นที่สองนี้ต้องมีการตีความในแง่ของบริบทและขอบเขตที่กว้างขึ้นของอุดมการณ์สังคม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อโดยทั่วไป, กรอบคิดและระบบคุณค่าของสังคม ข้อเสนอนที่น่าสนใจเกี่ยวกับแนวคิดความหมายโดยอรรถ และความหมายโดยนัยของ Barthes คือในการใช้สัญลักษณ์ทุกครั้งจะมีการสื่อความหมายทั้งสองประเภท เพียงแต่ว่าผู้ใช้มักจะคิดว่าตัวเองได้ใช้ความหมายโดยอรรถสื่อสารอยู่เพียงอย่างเดียว

นอกจากนั้น Barthes ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าในการสร้างความหมายโดยนัยนั้นจะมีลักษณะเป็นสายโซ่แห่งความหมาย (chain of meaning) กล่าวคือ หลังจากมีความหมายตัวแรกสร้างขึ้นแล้ว ความหมายตัวแรกนี้จะแปรสภาพเป็นรูปสัญลักษณ์/ตัวหมาย แล้วสร้างความหมายโดยนัยตัวที่สองต่อไป (กาญจนา แก้วเทพ, ใน กาญจนา แก้วเทพ, กิตติ กันภัย และปาริชาติ สถาปิตานนท์, รวบรวม, 2543, น. 48) ความหมายโดยนัยตัวแรกนั้นเรียกว่า first order และความหมายโดยนัยตัวที่สองเรียกว่า second order ซึ่งในระดับของการตีความ first order มักจะถูกตีความด้วยประสบการณ์ส่วนบุคคล และ second order จะถูกตีความและให้ความหมายความโดยสังคมซึ่ง Barthes เรียกว่าเป็นมายาคติ (Myth) ของสังคม เช่น มายาคติเกี่ยวกับความเป็นหญิง มายาคติเกี่ยวกับความร่ำรวย หรืออื่น ๆ

ผู้ศึกษาได้ประยุกต์ใช้แนวทางข้างต้นในการวิเคราะห์รูปภาพตัวแทนผู้หญิงที่เกิดขึ้นในละครโทรทัศน์ โดยวิเคราะห์ในรายละเอียดปลีกย่อยเกี่ยวกับ มุมกล้อง การตัดต่อ ฉากและการแต่งตัว (ตัวละครหญิงที่เป็นนางเอกมักแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีอ่อน สีขาวอันเป็นสัญลักษณ์ของความใสซื่อ บริสุทธิ์ ส่วนตัวละครหญิงที่เป็นตัวร้ายก็จะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีฉูดฉาด เว้าโค้งตามสัดส่วน) การแต่งหน้า (ในลักษณะเดียวกัน ผู้หญิงที่เป็นนางเอกจะได้รับการแต่งหน้าโทนสีอ่อน ในขณะที่ตัวร้ายจะต้องแต่งหน้า ทำผมในลักษณะที่ดึงดูดทางเพศ) การแสดง การสัมผัสร่างกาย ระยะห่าง รูปร่างหน้าตา สีหน้า การเคลื่อนไหว ท่าทาง สายตา เสียงที่พูด บทสนทนา เป็นต้น ซึ่งในกระบวนการวิเคราะห์ส่วนนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการจดบันทึกประเด็นหลักที่ได้จากวิเคราะห์เพื่อเทียบเคียงกับผลของการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาพตัวแทนผู้หญิง

จริยธรรมในการวิจัย

รูบิน และ แบ็บเบิล (Rubin and Babble, 1997, p. 60) กล่าวถึงจริยธรรมและศีลธรรมว่าสิ่งที่ถือได้ว่าเป็นศีลธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตคือสาระของการยินยอม

ภายในสมาชิกกลุ่ม ประเด็นจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยอาจเกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ (1) การเข้าร่วมอย่างเต็มใจเนื่องจากการเก็บข้อมูลจากประชาชนบางครั้งเป็นการเข้าไปขัดจังหวะชีวิตประจำวันที่ดำเนินอยู่จึงต้องขอความยินยอมขอความเต็มใจจากกลุ่มตัวอย่าง ว่าพร้อมจะให้ความร่วมมือหรือไม่ (2) เป็นความยินยอมที่ได้รับการบอกกล่าว (Informed consent) หมายความว่าผู้เข้าร่วมการวิจัยต้องได้รับการบอกกล่าวถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัย และผลต่าง ๆ ที่อาจตามมาหลังการทำวิจัย (3) งานวิจัยนั้นต้องไม่เป็นอันตรายต่อผู้เข้าร่วมงานวิจัย ถือว่าเป็นข้อควรคำนึงมากที่สุดในการทำวิจัย (4) การสงวนชื่อ และเก็บข้อมูลส่วนตัวของผู้เข้าร่วมวิจัยเป็นความลับ

นอกจากสถานะนักวิจัยที่ต้องพึงระลึกถึงการมีจริยธรรมในการวิจัย การมีจุดยืน ญาณวิทยาตรินิยมยังทำให้ผู้ศึกษาต้องให้ความสำคัญกับประเด็นนี้อย่างจริงจัง ดังนั้นประเด็นต่าง ๆ ข้างต้นผู้ศึกษาจะนำเข้ามาเป็นทิศทางในการกำหนดนโยบายทางจริยธรรมของการศึกษา และแม้แต่ในขั้นตอนการวิเคราะห์ หรือรายงานข้อมูล จริยธรรมก็จะเป็นประเด็นที่ผู้ศึกษาให้ความสำคัญระมัดระวังและเอาใจใส่ อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาประสบกับข้อท้าทายเกี่ยวกับการสงวนชื่อมากที่สุด กล่าวคือ เนื่องจากงานเกี่ยวกับกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ โดยเฉพาะบริบทของผู้กำกับ บริษัทผู้ผลิต และสถานีโทรทัศน์เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นและสำคัญต่อการสร้างบทวิเคราะห์ การสร้างภาพตัวแทนและพลวัตของการประกอบสร้างความหมาย ผู้ศึกษาจึงตัดสินใจเปิดเผยชื่อเพียงเฉพาะบริบทที่เกี่ยวกับผู้กำกับ และบริษัท

การนำเสนอผลการศึกษา

ในลำดับต่อจากนี้เป็นการนำเสนอผลการศึกษา โดยในบทที่ 4 ผู้ศึกษาจะนำเสนอให้เห็นภาพรวมในทางบริบทสังคม วัฒนธรรมเกี่ยวกับผู้หญิง และเพศสภาพ เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรมทางสังคมเกี่ยวกับมิติผู้หญิงและเพศสภาพกับละครโทรทัศน์ โดยย่อมนรยให้เห็นว่าความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงและเพศสภาพเป็นสิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นตามแต่ละยุคสมัยและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ พร้อมทั้งนำเสนอผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิและเสรีภาพของผู้หญิงในสังคมไทย จากนั้นจะชี้ให้เห็นว่ามีการเดินทางของวาทกรรมทางสังคมสู่พื้นที่ของโทรทัศน์ผ่านตัวบททางวัฒนธรรม และนำเสนอปรากฏการณ์ของวาทกรรมทางสังคมในปัจจุบันที่โอบล้อมการประกอบสร้างความหมายผู้หญิงและเพศสภาพของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์

สำหรับบทที่ 5 เป็นความพยายามในการตอบคำถามเกี่ยวกับกระบวนการสร้างภาพตัวแทนผู้หญิง และพลวัตของการประกอบสร้างความหมายเกี่ยวกับผู้หญิงและเพศสภาพ โดยเริ่มด้วยการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการประกอบสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงเพื่อแสดงให้เห็นถึงการทำงานและดำรงอยู่ของอำนาจในการควบคุมจัดการให้เกิดวินัย (disciplinary power) อันประกอบด้วยมิติในเชิงองค์กรและสถาบัน มิติผู้ชมในจินตนาการ มิติธรรมชาติของการทำงานการผลิต และมิติเชิงสุนทรีย์ะ จากนั้นจึงนำเสนอผลการศึกษาในส่วนของพลวัตการประกอบสร้างความหมาย โดยผลการศึกษาทั้งสองภาคสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่เรียกว่าการเมืองระดับจุลภาคของปัจเจกชนที่ทำการประกอบสร้างความหมาย

ในส่วนของบทที่ 6 ว่าด้วยข้อค้นพบที่เกี่ยวข้องกับการสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงและการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ โดยผู้ศึกษาจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภาพตัวแทนผู้หญิง และเพศสภาพที่ปรากฏในละครโทรทัศน์เรื่อง "ตาม" "หลงทางรัก" และ "กลลวงรัก" ตามลำดับ โดยบทวิเคราะห์ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์โดยอิงกับบริบทของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ที่ได้นำเสนอไปบ้างแล้วในบทที่ 5 และบริบทเชิงประวัติศาสตร์ ช่วงเวลาที่ละครโทรทัศน์แต่ละเรื่องถูกประกอบสร้างขึ้น และเป็นการวิเคราะห์ภาพตัวแทนโดยผนวกเอาปรากฏการณ์ทางสังคมที่ตอบสนองต่อภาพตัวแทนผู้หญิงมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพสองทางระหว่างการสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงในละครโทรทัศน์กับวาทกรรมทางสังคมในมิติผู้หญิงและเพศสภาพ

บทที่ 7 ผู้ศึกษานำเสนอบทสรุป ข้อเสนอแนะ และงานวิจัยในอนาคต โดยผู้ศึกษาเริ่มต้นด้วยบทสะท้อนต่อข้อค้นพบเชิงทฤษฎี และวิธีวิทยา จากนั้นจึงตอบคำถามนำในการวิจัย และและนำเสนอข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคตในประเด็นของการศึกษาการสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงของกลุ่มผู้ผลิตละครโทรทัศน์ การศึกษาการประกอบสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงในพื้นที่วาทกรรมทางสังคมที่มีผลกับการประกอบสร้างภาพตัวแทนผู้หญิงในละครโทรทัศน์ เพื่อให้เกิดการเติมเต็มของความรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบในเรื่องผู้หญิงและเพศสภาพได้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น